

Η ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Κεντροαριστερά και νεοφιλελευθερισμός

Η όψιμη προσχώρηση του ΠΑΣΟΚ στην ευρωπαϊκή «Κεντροαριστερά» (διάβαζε σοσιαφιλελευθερισμό) έδωσε το έναυσμα για μια σχετικά ευρεία συζήτηση και στη χώρα μας αναφορικά με την έννοια και το περιεχόμενο της Κεντροαριστεράς σε σχέση με το νεοφιλελευθερισμό.¹⁹¹ Η συζήτηση αυτή είναι διαφωτιστική, διότι δίνει μια σχετικά σαφή εικόνα των απόψεων των διανοούμενων που περιστοιχίζουν τα κόμματα εξουσίας για τη σημερινή γενικευμένη κρίση, καθώς και για το σύγχρονο ρόλο των κομμάτων αυτών. Σχηματικά θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τις απόψεις αυτές σε νεοφιλελεύθερες και σοσιαφιλελεύθερες με αντίστοιχη πολιτική έκφραση στην Κεντροδεξιά και την Κεντροαριστερά.

Έτσι, από τη νεοφιλελεύθερη σκοπιά υποστηρίζεται¹⁹² ότι τα κοινωνικά και οικονομικά αδιέξοδα που αντιμετωπίζουν οι δυτικές κοινωνίες σήμερα και ιδιαίτερα η διογκούμενη ανεργία και τα συνακόλουθα τεράστια κοινωνικά προβλήματα, καθώς και η ίδια η κοινωνία των 2/3, δεν είναι

191. Βλ., για παράδειγμα, ανοικτή συζήτηση μεταξύ Ν. Μουζέλη, Κ. Τσουκαλά και Γ. Κριμπά, *Ελευθεροτυπία*, 21-23/10/96 και την ανταλλαγή μεταξύ Α. Ανδριανόπουλου, Θ. Γιαλκέτση και Τ. Γιαννίτση, *Ελευθεροτυπία*, 27/12/96 και 19/12/96.

192. Α. Ανδριανόπουλος, *Ελευθεροτυπία*, 7/12/96.

προϊόντα νεοφιλελεύθερων πολιτικών επιλογών. Αντίθετα, οφείλονται: πρώτον, στην εισβολή των νέων τεχνολογιών που δημιούργησαν μια «ανισότητα στην πληροφόρηση» - γεγονός που μεγάλωσε δραματικά τις στρατιές των ανέργων και δημιούργησε την ίδια την κοινωνία των 2/3-δευτερον, στην παγκοσμιοποίηση (με την έννοια της μεγάλης κινητικότητας του κεφαλαίου κ.λπ.) την οποία διαχωρίζουν από το νεοφιλελευθερισμό' τρίτον, στην πολιτική των σοσιαλδημοκρατών που, με τη συνεχή επέκταση του κρατισμού, στην οποία ωθούσαν οι σοσιαλδημοκρατικοί στόχοι της μέσω του κράτους επέκτασης των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων (πλήρη απασχόληση, υγεία, εκπαίδευση, αναδιανομή εισοδήματος κ.λπ.), «απονεύρωσε το δημιουργικό δυναμισμό της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και δημιούργησε τεράστια χρέη». Το συμπέρασμα από την ανάλυση αυτή είναι αβίαστο.

Οι νεοφιλελεύθερες επιλογές μέσω της περιστολής των κρατικών δαπανών, διευκολύνουν τη διοχέτευση πόρων σε έργα τεχνολογικής υποδομής και τον εκσυγχρονισμό της παιδείας, ενώ η απελευθέρωση αγορών και οι περικοπές επιδοτήσεων ανοίγουν το δρόμο για ελεύθερο ανταγωνισμό, οδηγούν σε νέες τεχνολογικά προηγμένες επενδύσεις και δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας. Φυσικά οι νεοφιλελεύθεροι δεν μιλούν για το τι είδους νέες θέσεις εργασίας δημιουργούν οι πολιτικές αυτές (βασικά σε μερική ή περιστασιακή απασχόληση, χαμηλόμισθη εργασία κ.λπ.) ούτε για την τεράστια ανισότητα στην κατανομή εισοδήματος και την καταβράθρωση των κοινωνικών υπηρεσιών, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η «εξυγίανση» και ο «εκσυγχρονισμός» των κοινωνικο-σφαλιστικών συστημάτων.

Το ενδιαφέρον όμως στοιχείο της νεοφιλελεύθερης μυθολογίας είναι ότι, πέρα από την (αναμενόμενη) απόδοση ευθυνών στην οικονομική πολιτική των σοσιαλδημοκρατών, αναγνωρίζουν τη σημασία μερικών «αντικειμενικών» διαδικασιών, όπως η παγκοσμιοποίηση, που οδήγησαν στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο. Αντίθετα, η σοσιαλφιλελεύθερη μυθολογία, σε μια απέλπιδα προσπάθεια να δικαιώσει την ύπαρξη της σοσιαλδημοκρατίας σήμερα και να αποφύγει την αναγωγή της παγκοσμιοποίησης στην ίδια τη δυναμική της οικονομίας της αγοράς, αποδίδει όλες τις ευθύνες για τη σημερινή κατάσταση στον «κακό» νεοφιλελευθερισμό. Έτσι

υποστηρίζεται¹⁹³ ότι το πραγματικό αίτιο της σημερινής κρίσης δεν είναι ούτε η διόγκωση του κράτους ούτε η παγκοσμιοποίηση, η απελευθέρωση των αγορών και οι νέες τεχνολογίες αλλά το γεγονός ότι ο νεοφιλελευθερισμός από το 1979 προώθησε επιλογές με «πολύ οριοθετημένο κοινωνικό περιεχόμενο» (παγκόσμια κινητικότητα κεφαλαίων, τεχνολογικές επιλογές κ.λπ.) δημιουργώντας μονόδρομους για όσους ασκούν την οικονομική πολιτική.

Δεν θα σταθούμε εδώ στο γεγονός, το οποίο αδυνατούν φαίνεται να αντιληφθούν οι σοσιαφιλελεύθεροι, ότι η έκρηξη των κρατικών δαπανών στην 20ετία της κρίσης (1973-93) ήταν συνέπεια της επέκτασης του κρατισμού στην προηγούμενη περίοδο. Δηλαδή ότι ήταν η δημιουργία του κοινωνικού κράτους στην περίοδο πριν από την κρίση που είχε συνέπεια ότι, όταν η ανεργία άρχισε να φουντώνει εξαιτίας της διεθνοποίησης και των συνακόλουθων νεοφιλελεύθερων πολιτικών και τεχνολογικών επιλογών, το αποτέλεσμα ήταν η αυτόματη επέκταση των κοινωνικών δαπανών, εφόσον το κράτος έπρεπε να δαπανά περισσότερα για επιδόματα ανεργίας κ.λπ. Ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι το ερώτημα εάν η σημερινή νεοφιλελεύθερη συναίνεση, στην οποία οι σοσιαφιλελεύθεροι προσποιούνται ότι δεν συμμετέχουν, είναι αποτέλεσμα της στρατηγικής των «κακών» νεοφιλελεύθερων ή, αντίθετα, εκφράζει δομικές αλλαγές στην οικονομία της αγοράς. Στην πραγματικότητα, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, τόσο η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς όσο και η συνακόλουθη νεοφιλελεύθερη συναίνεση δεν αποτελούν, όπως απλοϊκά παρουσιάζουν το θέμα οι σοσιαφιλελεύθεροι, το αποτέλεσμα εσκεμμένης στρατηγικής αλλά τη συνέπεια αλληλεπίδρασης αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών. Όπως, αντίστοιχα, η σοσιαλδημοκρατική συναίνεση ανάγεται επίσης σε αντικειμενικούς παράγοντες, όπως το μεταπολεμικό οικονομικό μπουμ (1950-70), που στηρίχθηκε στην εσωτερική ζήτηση καθώς και τη συνακόλουθη αύξηση της επιρροής της εργατικής τάξης, αλλά και στην εσκεμμένη στρατηγική αντιμετώπισης του «υπαρκτού» σοσιαλισμού, μέσω της ενίσχυσης της σοσιαλδημοκρα-

193. Τ. Γιαννίσης, *Ελευθεροτυπία*, 19/12/96.

τίας και της εγκαθίδρυσης του κοινωνικού κράτους, που σήμερα αποσυνθέτει η νεοφιλελεύθερη συναίνεση. Το αδιέξοδο των σοσιαφιλελεύθερων της Κεντροαριστεράς είναι φανερό και γίνεται σαφέστερο από την αμηχανία των διανοούμενων υποστηρικτών της, όταν προσπαθούν να ορίσουν το περιεχόμενο της. Έτσι άλλοι την ορίζουν ως «τον εξανθρωπισμό του καπιταλισμού με νέα μετακεϊνσιανά μέσα που δεν έχουμε βρει ακόμη»¹⁹⁴ (sic!) ενώ άλλοι την εντοπίζουν στην προσπάθεια για την αναζήτηση μιας νέας μορφής κράτους¹⁹⁵ (τη στιγμή που το κράτος-έθνος πνέει τα λοίσθια!).

Πέρα όμως από την εκατέρωθεν μυθολογία, στην πολιτική πρακτική σήμερα, οι δύο κύριες τάσεις στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης που εξετάσαμε, δηλαδή ο σοσιαφιλελευθερισμός/Κεντροαριστερά και ο καθαρός νεοφιλελευθερισμός/Δεξιά εμφανίζονται ως εξής. Το πρότυπο του καθαρού νεοφιλελευθερισμού είναι το αγγλοσαξονικό μοντέλο της «ελαστικής» αγοράς εργασίας και γενικότερα της ελαχιστοποίησης των κοινωνικών ελέγχων πάνω στην αγορά, όπως παρουσιάζεται για παράδειγμα στην Αμερική. Αντίστοιχα, το πρότυπο του σοσιαφιλελευθερισμού ήταν αρχικά το απωανατολικό μοντέλο της Ιαπωνίας και των Ασιατικών Τίγρεων (που επιτύγχαναν μια σχετικά δικαιότερη κατανομή εισοδήματος και μικρή ανεργία) και, στη συνέχεια, ο «Τρίτος Δρόμος» του Blair. Όμως το μεν γερμανικό μοντέλο, ιστορικό κατάλοιπο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης ήδη καταρρέει, το δε απωασιατικό μοντέλο βρίσκεται σε βαθιά κρίση, όπως δείχνει η κρίση του ιαπωνικού «θαύματος» και η αναγκαστική εισαγωγή βασικών στοιχείων του αγγλοσαξονικού μοντέλου στην Κορέα, στη Σιγκαπούρη κ.λπ. Τέλος, το «νεο» Εργατικό Κόμμα στη Βρετανία, όπως θα δούμε στις επόμενες σελίδες, έχει ουσιαστικά υιοθετήσει όλη τη φιλοσοφία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης.

194. Ν. Μουζέλης, *Ελευθεροτυπία*, 21/10/96.

195. Τ. Γιαννίτσης, *Ελευθεροτυπία*, 19/12/96.

Από την κοινωνικοποίηση της αγοράς στην αγοραιοποίηση της κοινωνίας

Τον Ιούλη του 1945, μετά από μια σαρωτική εκλογική νίκη, οι βρετανοί Εργατικοί ανέβαιναν στην εξουσία σηματοδοτώντας μια ριζοσπαστική αλλαγή όχι μόνο στη χώρα αυτή αλλά και σε ολόκληρη την Ευρώπη: την άνοδο της σοσιαλδημοκρατίας και ό,τι αυτή σήμαινε. Το Μάη του 1997, οι βρετανοί Εργατικοί ανεβαίνουν πάλι στη εξουσία. Η νίκη τους είναι ακόμη πιο σαρωτική σε σχέση με το 1945. Αλλά εδώ τελειώνουν οι ομοιότητες και αρχίζουν οι ριζικές διαφορές. Το 1945 οι Εργατικοί ξεκινούσαν στη Βρετανία μια προσπάθεια για την καθιέρωση ενός νέου κοινωνικού μοντέλου όπου το κράτος θα επιχειρούσε τη σοσιαλδημοκρατική κοινωνικοποίηση της αγοράς. Δηλαδή την υποταγή της οικονομίας της αγοράς στα κελεύσματα που επέτασε ο στόχος της προστασίας της εργασίας. Μέσα σε λίγα χρόνια, και με την έμμεση πίεση που ασκούσε το «αντίπαλο δέος» που είχε επεκταθεί σε ολόκληρη την ανατολική Ευρώπη, το μοντέλο αυτό επεκτείνεται σε ολόκληρη την Ευρώπη (δυτική και ανατολική) και διαρκεί μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70. Αντίθετα, το 1997, οι Εργατικοί ξεκινούν στη Βρετανία μια προσπάθεια για την καθιέρωση ενός νέου κοινωνικού μοντέλου όπου το κράτος θα επιχειρήσει την πλήρη αντιστροφή του στόχου του 1945: τη σοσιαλφιλελεύθερη αγοραιοποίηση της κοινωνίας. Δηλαδή, την υποταγή της εργασίας στα κελεύσματα της οικονομίας της αγοράς, σε ένα πλαίσιο «νεοφιλελευθερισμού με ανθρώπινο πρόσωπο».

Το βασικό ερώτημα που γεννιέται σχετικά είναι τι άλλαξε μεταξύ 1945 και 1997; Μήπως ότι η νέα γενιά των Εργατικών στη Βρετανία (και των σοσιαλδημοκρατών στην Ευρώπη γενικότερα) είναι ενδοτική, προδίδει τις αρχές της κ.λπ.; Ή μήπως η αλλαγή αυτή υποδηλώνει βαθύτερες κοινωνικές αλλαγές που κάνουν τη σοσιαλδημοκρατία γενικά άχρηστη στη σημερινή εποχή; Η πρώτη εκδοχή θα συνεπαγόταν το αφελές συμπέρασμα ότι η σοσιαλδημοκρατία είναι δυνατή, ακόμη και στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, αρκεί να βρει την «έξυπνη» ηγεσία που θα την «εκσυγχρονίσει». Η δεύτερη και ρεαλιστικότερη εκδοχή συνεπάγεται την αποδοχή του αναμφισβήτητου πια ιστορικού γεγονότος

ότι η κοινωνικοποίηση της αγοράς είναι ακατόρθωτη, πράγμα που θέτει βέβαια θέμα αλλαγής του ίδιου του θεσμικού πλαισίου της οικονομίας της αγοράς. Ας δούμε όμως συγκεκριμένα τις διαφορές μεταξύ 1945 και 1997.

Το 1945 οι αντικειμενικές συνθήκες ήταν εντελώς διαφορετικές από τις σημερινές. Ο κρατισμός, δηλαδή η ενεργή κρατική επέμβαση στην οικονομία και η παρέμβαση στο μηχανισμό της αγοράς με στόχο τον έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας, βρισκόταν σε άνοδο μετά τη σχεδόν κατάρρευση του μηχανισμού της αγοράς κατά τη δεκαετία του '30, την εμπειρία με τον κρατικό σχεδιασμό στη διάρκεια του πολέμου, την επέκταση του άκρατου σοβιετικού κρατισμού στην ανατολική Ευρώπη κ.λπ. Ακόμη, η ιδεολογία της οικονομίας της αγοράς είχε σχεδόν καταρρεύσει κάτω από τα θεωρητικά κτυπήματα ακόμη και ορθόδοξων οικονομολόγων (Keynes) που είχαν δείξει το αυτονόητο: ότι το σύστημα αυτό δεν μπορεί να εξασφαλίσει την πλήρη απασχόληση, ούτε βέβαια την κάλυψη των βασικών αναγκών όλων των πολιτών και όχι απλώς των προνομιούχων. Στο υποκειμενικό επίπεδο υπήρχε μια γενική ριζοσπαστικοποίηση των εκλογικών σωμάτων στην Ευρώπη, τα οποία ακόμη κυριαρχούνταν από την εργατική τάξη, που έθεταν σαφή αιτήματα για την κοινωνικοποίηση της αγοράς, δηλαδή την εισαγωγή δραστικών ελέγχων στη λειτουργία της. Ελέγχων, που με δεδομένο το χαμηλό βαθμό διεθνοποίησης της οικονομίας και των δραστικών περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίου, ήταν απόλυτα εφικτοί.

Ο παραπάνω συνδυασμός αντικειμενικών και υποκειμενικών παραγόντων οδήγησε στην άνοδο της σοσιαλδημοκρατίας στη Βρετανία και από εκεί σε ολόκληρη τη δυτική Ευρώπη. Τα κύρια χαρακτηριστικά της ήταν οι μαζικές κρατικοποιήσεις βασικών οικονομικών τομέων με στόχο την άσκηση κοινωνικού ελέγχου πάνω σε αυτές και την εξαφάνιση του ιδιωτικού κέρδους, ιδιαίτερα στην παροχή υπηρεσιών που καλύπτουν βασικές ανάγκες, ο δραστικός έλεγχος της αγοράς εργασίας, η ανάληψη κρατικής δέσμευσης για την εξασφάλιση της πλήρους απασχόλησης μέσω του άμεσου ελέγχου του επιπέδου οικονομικής δραστηριότητας, η επέκταση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων, η αναδιανομή εισοδήματος και πλούτου για την επίτευξη μεγαλύτερης ισότητας,

η εισαγωγή του εθνικού συστήματος υγείας και γενικότερα του κράτους-πρόνοιας. Όλα αυτά εξέφραζαν μια βασική φιλοσοφία: ο αλτρουισμός και η αλληλεγγύη είναι η κινητήρια δύναμη της ανθρωπότητας.

Και ας έλθουμε τώρα στο 1997. Οι αντικειμενικές συνθήκες είναι εντελώς διαφορετικές. Ο κρατισμός έχει καταρρεύσει όχι μόνο στην αυθεντική εκδοχή του (αν. Ευρώπη) αλλά και στη σοσιαλδημοκρατική μορφή του, μετά τη νεοφιλελεύθερη «επανάσταση». Η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς έχει προχωρήσει σε βαθμό πρωτόγνωρο στην ιστορία της (πράγμα που συνέβαλε αποφασιστικά στην κατάρρευση του κρατισμού), οι αγορές έχουν «απελευθερωθεί» από κοινωνικούς ελέγχους ή απορρυθμιστεί. Η ιδεολογία της οικονομίας της αγοράς έχει γίνει ηγεμονική. Όχι βέβαια διότι σήμερα η οικονομία της αγοράς λύνει καλύτερα τα προβλήματα από ό,τι το έκανε στο παρελθόν. Κάθε άλλο, καθώς η μαζική ανεργία, η μερική απασχόληση και η περιστασιακή εργασία με τις συνακόλουθες χαμηλές αμοιβές και την ανασφάλεια έχουν αντικαταστήσει τη σχεδόν πλήρη απασχόληση της σοσιαλδημοκρατικής περιόδου. Στο υποκειμενικό επίπεδο, οι αλλαγές είναι αντίστοιχες. Το εκλογικό σώμα κυριαρχείται από τη μεσαία τάξη, δεδομένου ότι τα θύματα της οικονομίας της αγοράς (χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι, άνεργοι κ.λπ.) βασικά απέχουν από την εκλογική διαδικασία - γεγονός που επιβεβαιώθηκε και από τις βρετανικές εκλογές τόσο του 1997, όταν η αποχή έφθασε τα όρια μεταπολεμικού ρεκόρ (29%), όσο και του 2001, όταν η συνολική αποχή ξεπέρασε και αυτό το όριο, αγγίζοντας σχεδόν το 40%. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι η αποχή αυτή ήταν πολύ μεγαλύτερη σε περιοχές της χώρας με μεγάλη αναλογία ψηφοφόρων στα όρια της φτώχειας και συνοδεύονταν συνήθως με απόλυτη μείωση των ψήφων των Εργατικών. Αντίθετα η μικρότερη αποχή αλλά συγχρόνως και η μεγαλύτερη μεταστροφή ψηφοφόρων προς το «νέο» Εργατικό Κόμμα σημειώθηκε στις προνομιούχες περιοχές με μεγάλη αναλογία ψηφοφόρων της μεσαίας τάξης η οποία, σήμερα, επανδρώνει βασικά και το κόμμα.

Σε ποιες αλλαγές προέβη η κυβέρνηση Blair όταν κατέλαβε την εξουσία; Ουσιαστικά, σε καμία! Όλες οι βασικές μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο νεοφιλελευθερισμός παραμένουν σήμερα αλώβητες. Συγκεκριμένα:

- I. Ούτε μία από τις μαζικά ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις δεν επανακρατικοποιήθηκε, όπως συνήθιζε να κάνει το «παλιό» Εργατικό Κόμμα. Αντίθετα, το «νέο» Εργατικό Κόμμα προχώρησε σε νέες ιδιωτικοποιήσεις που δεν είχαν τολμήσει ούτε οι συντηρητικοί (σιδηρόδρομοι, υπόγειος Λονδίνου, έλεγχος εναέριας κυκλοφορίας) και σήμερα συζητά την ημι-ιδιωτικοποίηση υπηρεσιών όπως η υγεία και η εκπαίδευση!
- II. Ούτε ένα από τα δικαιώματα των εργαζομένων που σφάγιασε ο θατσερισμός (απαγόρευση «συμπαθητικών» απεργιών, δραστικός περιορισμός του δικαιώματος απεργίας κ.λπ.) δεν αποκαταστάθηκε από τον μπλερισμό, ενώ ακόμη και η μετριοπαθής πρόταση της TUC (του αντίστοιχου της ΓΣΕΕ) για την αναγνώριση ενός συνδικάτου, όταν αυτό ζητηθεί από ορισμένο αριθμό εργατών, φαλκιδεύτηκε από την κυβέρνηση Blair με βάση τις αντιπροτάσεις των βιομηχάνων!
- III. Ούτε ένας από τους φορολογικούς συντελεστές που αφορούν τα εύπορα στρώματα δεν αυξήθηκε, παρά το γεγονός ότι ο θατσερισμός είχε προχωρήσει σε δραστική μείωσή τους, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο την ανισότητα που έχει πάρει πια βικτωριανές διαστάσεις. Χαρακτηριστικά, ακόμη και το ελάχιστο ημερομίσθιο που επανέφερε ο Blair καθορίστηκε σε επίπεδο πείνας, ιδιαίτερα για τους νέους, για να μην αποθαρρυνθούν οι επιχειρηματίες!
- IV. Οι αγορές εμπορευμάτων, κεφαλαίου και προπαντός εργασίας συνεχίζουν να απορρυθμίζονται (δηλαδή να καταργούνται οι κοινωνικοί έλεγχοι πάνω σε αυτές) για χάρη της ανταγωνιστικότητας, ενώ ο Blair υποστηρίζει την πλήρη ελαστικοποίηση της εργασίας.
- V. Ο μπλερισμός όχι μόνο δεν επανέφερε την κρατική δέσμευση για την πλήρη απασχόληση που κατέργησε ο νεοφιλελευθερισμός, αλλά και υποστηρίζει ότι ο ρόλος του κράτους πρέπει να περιορίζεται στη βελτίωση της υποδομής (εκπαίδευση, μετεκπαίδευση εργατικού δυναμικού).
- VI. Ο μπλερισμός όχι μόνο δεν στηρίζει το κράτος πρόνοιας, αλλά και συνεχίζει τη νεοφιλελεύθερη πολιτική αντικατάστασής του με ένα «ασφαλιστικό δίκτυο» που θα στοχεύει σε αυτούς που έχουν «πραγματική» ανάγκη, δηλ. τους άπορους. Οι μπλερικοί μάλιστα και οι απο-

λογητές τους έχουν το θράσος να υποστηρίζουν ότι η κατάργηση της αρχής της καθολικότητας στην παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών, που σημαίνει την κατάργηση της πολιτικής του «ενός έθνους», για το οποίο αγωνίζονταν οι παλιοί σοσιαλδημοκράτες, είναι μέτρο υπέρ της... ισότητας και οδηγεί σε μια καλύτερη διανομή των κοινωνικών πόρων. Με άλλα λόγια, αντί να προσπαθήσουν να μεγεθύνουν την πίτα των κοινωνικών πόρων, που πετσοκόφηκε από τους νεοφιλελεύθερους, για να επιτύχουν τη μείωση των φόρων των πλουσίων, προσπαθούν να την ξαναμοιράσουν!

Η συνέπεια όλων αυτών είναι ότι η Βρετανία έχει σήμερα τη μεγαλύτερη ανισότητα από τη βικτωριανή εποχή και σχεδόν εξισώνει σήμερα τη χώρα αυτή, που κάποτε ήταν σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο, με την Ελλάδα που δεν διέθετε ποτέ κράτος πρόνοιας. Έτσι, η Βρετανία συναγωνίζεται την Ελλάδα και την Πορτογαλία ως προς το ποια θα κερδίσει την πρώτη θέση στην ανισότητα μέσα στην ΕΕ. Χαρακτηριστικά, παρά την έκρηξη της φτώχειας που καταδικάζει το ένα τέταρτο του πληθυσμού να ζει στα όρια της φτώχειας, το «νέο» Εργατικό Κόμμα έχει ουσιαστικά κρατήσει τα κοινωνικά επιδόματα «παγωμένα», με βάση τη φιλελεύθερη αντίληψη που υιοθετούν ανώτατα στελέχη του κόμματος ότι το ατομικό συμφέρον και όχι ο αλτρουισμός αποτελεί την κινητήρια δύναμη της ανθρωπότητας.¹⁹⁶ Όχι άδικα, επομένως, ακόμη και Βρετανοί διανοούμενοι της «εκσυγχρονιστικής Αριστεράς» χαρκτήρισαν το «νέο» Εργατικό Κόμμα ως «μια ρήξη με οποιαδήποτε σοβαρή δέσμευση για κάποια μορφή σοσιαλδημοκρατίας... μια ιστορική ήττα για την Αριστερά».¹⁹⁷

Όμως, η Κεντροαριστερά δεν κατέκτησε την εξουσία μόνο στη Βρετανία. Η παράλληλη άνοδος της Κεντροαριστεράς στη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία (πριν την πρόσφατη άνοδο του Berlusconi), την Ελλάδα κ.λπ. σηματοδότησε μια βασική πολιτική αλλαγή όπου τη διαχείριση της διεθνοποιημένης νεοφιλελεύθερης οικονομίας της Ευρώπης ανέλα-

196. *The Observer*, 4/5/97.

197. M. Jaques and St. Hall, *The Observer*, 20/4/97.

βαν οι σοσιαφιλελεύθεροι παραλαμβάνοντας τη σκυτάλη από τους καθαρόαιμους νεοφιλελεύθερους. Η αλλαγή όμως αυτή δεν σήμανε, επίσης, καμία ουσιαστική αλλαγή σε σχέση με τους στόχους και τα μέσα της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης που εξετάσαμε στις προηγούμενες σελίδες. Δεδομένου όμως ότι ο «μπλερισμός» ασκεί σημαντική επιρροή σε όλες τις κεντροαριστερές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, θα άξιζε να δούμε πιο συγκεκριμένα τη «φιλοσοφία» του.

Η διαφημιζόμενη ως βασική αρχή του μπλερισμού είναι ότι «η δουλειά είναι ο καλύτερος τρόπος για την αποφυγή της φτώχειας για ανθρώπους ικανούς προς εργασία». Φυσικά η αρχή αυτή ούτε νέα είναι ούτε μπλερική. Στην ουσία αποτελεί απλή παράφραση της θατσερικής αρχής ότι η αιτία της ανεργίας είναι η «κουλτούρα εξάρτησης» από το κοινωνικό κράτος που είχαν δημιουργήσει τα διάφορα κοινωνικά επιδόματα για την προστασία των ανέργων και των φτωχών. Γι' αυτό και τα επιδόματα αυτά πετσοκόφτηκαν από τους νεοφιλελεύθερους, τη στιγμή μάλιστα που η φτώχεια και η ανεργία-υποαπασχόληση φούντωναν. Ένα βασικό σύμπτωμα της κουλτούρας εξάρτησης υποτίθεται ότι είναι η «παγίδα της φτώχειας», περίπτωση δηλαδή κατά την οποία ένας άνεργος μπορεί να βρίσκει προτιμότερο να ζει με το επίδομα ανεργίας παρά να ψάξει για μια χαμηλόμισθη εργασία, που μετά τη φορολογία θ' απέδιδε χαμηλότερο εισόδημα. Γι' αυτό και ένας από τους στόχους του μπλερισμού ήταν το χτύπημα της «παγίδας της φτώχειας» μέσω του συντονισμού της κοινωνικής με τη φορολογική πολιτική. Η συνέπεια των νέων μέτρων είναι, όπως υπολόγισε πρόσφατη έρευνα του Rowntree Foundation¹⁹⁸, μια μητέρα που μεγαλώνει παιδί, θα πρέπει να εργάζεται 45 ώρες τη βδομάδα, για 50 βδομάδες (με μισθό πάνω από το μίνιμουμ) ώστε, με το νέο σύστημα, το εισόδημά της να φτάσει το οικογενειακό επίδομα που εισέπραττε προηγουμένως. Στην πραγματικότητα, βέβαια, τα νέα μέτρα εισάγουν τη γνωστή τακτική του «καρότου και του μαστίγιου» για την «επίλυση» του προβλήματος της ανεργίας. Το καρότο είναι ότι με τα νέα μέτρα προσφέρεται ένα μίνιμουμ εισόδημα (κάτω από το όριο φτώχειας) σε κάθε οικογένεια που το ένα τουλάχιστον μέλος της εργάζεται

198. S. Williams, *The Guardian*, 11/2/98.

σε πλήρη απασχόληση. Το μαστίγιο είναι ότι οι άνεργοι δεν θα έχουν πια την πολυτέλεια επιλογής μεταξύ μιας κακοπληρωμένης δουλειάς π.χ. σε ένα σουπερμάρκετ και του επιδόματος ανεργίας, εφόσον, εάν αρνηθούν την οποιαδήποτε άθλια δουλειά τους προσφέρει το γραφείο ευρέσεως εργασίας, θα χάνουν αυτόματα το επίδομα ανεργίας.

Η βασική αντίληψη που υποστηρίζουν οι οπαδοί του μπλερισμού είναι ότι αποτελεί έναν «τρίτο δρόμο» μεταξύ του άγριου θατσερισμού και του κορπορατίστικου κρατικιστικού σοσιαλισμού της συμβατικής σοσιαλδημοκρατίας, αποτελώντας στην ουσία του μια ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας και κάτι αντίστοιχο του θατσερισμού ως προς τη σημασία του.¹⁹⁹ Κατά τη γνώμη μου ο μπλερισμός με κανένα τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει μια δομική αλλαγή αντίστοιχη του θατσερισμού, που σηματοδότησε τη μετάβαση από τη σοσιαλδημοκρατική συναίνεση (1950-75). Και αυτό διότι, στην πραγματικότητα, απλώς αποτελεί τη συνέχιση του νεοφιλελευθερισμού, την οποία αποπειράται να συγκαλύψει με ψευτοαριστερό μανδύα. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι σχετικές δημοσκοπήσεις επιβεβαιώνουν πως το «νέο» Εργατικό Κόμμα ελάχιστη έχει σχέση με την εργατική τάξη και σήμερα είναι καθαρά ένα κόμμα της μεσαίας τάξης της οποίας τα συμφέροντα (καθώς και αυτά της οικονομικής ελίτ) υποστηρίζει με συνέπεια. Δεδομένου δε ότι σήμερα είναι η μεσαία τάξη που καθορίζει με τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής της στην εκλογική διαδικασία τα εκλογικά αποτελέσματα στις καπιταλιστικές μητροπόλεις, τα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων δεν είναι περιέργα. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν, όπως έδειξε σχετική έρευνα, η συντριπτική πλειοψηφία των μελών του Εργατικού Κόμματος ανήκει στη μέση αστική τάξη (περίπου 75%).²⁰⁰ Όπως αντίστοιχα δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο συντηρητικός βρετανικός τύπος, που ελέγχεται από μεγιστάνες του πλούτου, όπως ο Murdoch, έχει μεταστραφεί σήμερα σχεδόν σύσσωμος υπέρ του μπλερισμού. Αλλά τότε ποιες είναι οι υποτιθέμενες διαφορές μεταξύ των αρχών της Κεντροαριστεράς και αυτών της νεοφι-

199. Ν. Μουζέλης, «Ο μπλερισμός ως απάντηση στον νεοφιλελευθερισμό», *Το Βήμα της Κυριακής*, 5/4/98.

200. P. Whiteley and P. Seyd, *New Labour, New Grass Roots Party*, 1998.

λελεύθερης συναίνεσης; Σύμφωνα με τον γκουρού της ελληνικής Κεντροαριστεράς,²⁰¹ οι διαφορές αυτές μπορεί να συνοψιστούν στις εξής δύο βασικές αρχές. Πρώτον, στην κατάργηση της καθολικότητας στην παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών και, δεύτερον, στην κοινωνική ενεργοποίηση των ανέργων. Ας δούμε όμως συγκεκριμένα τις αρχές αυτές που υποτίθεται διαφοροποιούν την Κεντροαριστερά.

Η αρχή της καθολικότητας αποτελούσε ως γνωστόν τη θεμελιακή αρχή της παλιάς σοσιαλδημοκρατίας και στήριζε την ιδεολογία του «ενός έθνους». Σήμερα τόσο οι νεοφιλελεύθεροι όσο και οι σοσιαφιλελεύθεροι στοχεύουν στην κατάργηση της αρχής αυτής. Σύμφωνα όμως με τους απολογητές του σοσιαφιλελευθερισμού, ενώ ο στόχος των νεοφιλελεύθερων είναι η συρρίκνωση των κοινωνικών πόρων, ο στόχος της Κεντροαριστεράς είναι «η ανακατανομή τους κατά πιο δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο».²⁰² Έτσι, οι σοσιαφιλελεύθεροι, παίρνοντας δεδομένο το πετσόκομμα των κοινωνικών πόρων από τους νεοφιλελεύθερους, ασχολούνται απλώς με την αναδιανομή τους, σχεδιάζοντας την κατάργηση των κοινωνικών επιδομάτων για τους μη άπορους. Και αυτό τη στιγμή ακριβώς που τα αποτελέσματα της διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς (μαζική ανεργία, φτώχεια κ.λπ.) έχουν αυξήσει ριζικά τις ανάγκες σε κοινωνικές υπηρεσίες. Όμως αυτός ακριβώς είναι ο στόχος της αναδιανομής: η συμπίεση των κοινωνικών δαπανών και η αντίστοιχη μείωση του φορολογικού βάρους, κυρίως των εύπορων στρωμάτων, τα οποία, σε ένα προοδευτικό φορολογικό σύστημα, σηκώνουν το μεγαλύτερο βάρος της χρηματοδότησης των κοινωνικών πόρων. Έτσι, οι σοσιαφιλελεύθεροι, αντί να αυξήσουν τα φορολογικά βάρη των εύπορων στρωμάτων, με το διπλό στόχο να σταματήσει η μετατροπή του κράτους-πρόνοιας σε οργάνωση φιλόπτωχων και να μειωθεί η ανισότητα μέσω της συνακόλουθης αναδιανομής του εισοδήματος και πλούτου, προσπαθούν να εξαπατήσουν την κοινή γνώμη ότι δήθεν με την κατάργηση της καθολικότητας στοχεύουν στην ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη! Η στάση τους αυτή δεν είναι δύσκολο να εξηγηθεί εφόσον

201. Ν. Μουζέλης, *Το Βήμα*, 1/3/98.

202. Ο.π.

παίρνουν δεδομένο ότι η αύξηση του φορολογικού βάρους θα σήμαινε μείωση της ανταγωνιστικότητας, πράγμα ανεπίτρεπτο στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Και όλα αυτά πέρα βέβαια από το γεγονός ότι η κατάργηση της καθολικότητας, στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς -όπως υποστήριξα αλλού²⁰³- αναπόφευκτα οδηγεί τελικά στην ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών (υγεία, εκπαίδευση, ασφάλιση κ.λπ.), όπως ήδη συζητείται από τον ΠΟΕ (Gats).

Πρώτη εφαρμογή, για παράδειγμα, της μεταρρύθμισης αυτής ήταν η από μέρους της κυβέρνησης Blair εισαγωγή διδάκτρων για τους μη άπορους φοιτητές. Έτσι, αντί οι σοσιαλφιλελεύθεροι να αυξήσουν τη φορολογία των ευπόρων για να χρηματοδοτήσουν τον εκσυγχρονισμό της παιδείας (για τον οποίο υποτίθεται ότι αγωνίζονται) στερούν το δικαίωμα σε αυτή από τα θύματα της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης. Διότι είναι φανερό ότι, παρά τα φληναφήματα των σοσιαλφιλελευθέρων, η κατάργηση της δωρεάν παιδείας απλώς θα πλήξει εκείνους για τους οποίους τα διδάκτρα έχουν κρίσιμη σημασία στην απόφαση για εκπαίδευση. Και αυτοί δεν είναι βέβαια οι εύποροι, αλλά ούτε και οι άποροι (κυρίως άνεργοι) τους οποίους υποτίθεται ότι στοχεύουν να βοηθήσουν οι σοσιαλφιλελεύθεροι με τις απαλλαγές από την πληρωμή διδάκτρων. Διότι τα παιδιά των απόρων έτσι κι αλλιώς δεν ελκύονται στην ανώτερη εκπαίδευση -για πολλούς λόγους- ακόμη και με δωρεάν παιδεία. Αυτοί επομένως που πληρώνουν παρόμοιες «προοδευτικές» μεταρρυθμίσεις είναι εκείνο το τμήμα του πληθυσμού που σπρώχνεται στις χαμηλόμισθες καινούργιες θέσεις εργασίας τις οποίες δημιουργεί η «εύκαμπτη» αγορά εργασίας. Και αυτοί ολοένα αυξάνονται. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, που αποτελεί για τον μπλερισμό πρότυπο υψηλής ανάπτυξης και απασχόλησης, το 20% του πληθυσμού στη βάση της πυραμίδας εισπράττει λιγότερο από το 5% του ΑΕΠ,²⁰⁴ ένα τέταρτο των οικογενειών ζουν σήμερα σε συνθήκες φτώχειας και 41 εκ. πολίτες δεν έχουν ιατρική περίθαλψη.²⁰⁵

203. Τ. Φωτόπουλος, *Η νέα διεθνής τάξη και η Ελλάδα*, Καστανιώτης, 1997, κεφ. 4.

204. *World Development Report 1997*, Πίν. 5.

205. *The Guardian*, 11/2/98.

Με βάση τη δεύτερη βασική αρχή της Κεντροαριστεράς, δηλ. την κοινωνική ενεργοποίηση, ο άνεργος δεν δικαιούται κοινωνικής βοήθειας, απλώς και μόνο διότι το κοινωνικό σύστημα της οικονομίας της αγοράς τον καταδίκασε στην ανεργία. Για να έχει αυτό το δικαίωμα, θα πρέπει να παύσει να είναι παθητικός παραλήπτης ενός επιδόματος και να μετατραπεί σε «ενεργό πολίτη» που προσφέρει τις υπηρεσίες του στην κοινωνία. Στην πράξη, αυτό σημαίνει την αναγκαστική συμμετοχή των ανέργων (αν δεν θέλουν να χάσουν και αυτό το γλίσχρο επίδομα που εισπράττουν) σε εκπαιδευτικά προγράμματα ή προγράμματα «προσωπικής εργασίας» για το περιβάλλον, την κοινότητα κ.λπ. Περισσότερο να σημειωθεί ότι τα μεν εκπαιδευτικά προγράμματα σπάνια βοηθούν τους ανέργους να βρουν δουλειά, ενώ τα προγράμματα εργασίας καταλήγουν σε εξοικονόμηση δωρεάν εργατικών πόρων για ανάγκες που δεν καλύπτει ο μηχανισμός της αγοράς. Μια παραλλαγή της αρχής αυτής που προωθεί ο μπλερισμός και τα εδώ παρακλάδια του είναι η αντικατάσταση της «εξάρτησης» από το κράτος με την υποτιθέμενη ενδυνάμωση της αυτοδυναμίας του πολίτη. Έτσι οι άνεργοι υποχρεώνονται να δεχθούν οποιαδήποτε εργασία τους προσφέρει το γραφείο ευρέσεως εργασίας με την απειλή, πάλι, περικοπής ή κατάργησης των κοινωνικών επιδομάτων τους. Με τον τρόπο αυτόν, οι σοσιαφιλελεύθεροι πετυχαίνουν με ένα συμπάρο δυο τρυγόνια. Από τη μια μεριά, μειώνουν τεχνητά τον αριθμό των ανέργων, ενώ, από την άλλη, μειώνουν τις σχετικές δημόσιες δαπάνες, κάνοντας ακόμη ευκολότερη τη μείωση του φορολογικού βάρους των εύπορων. Παράλληλα δημιουργούν μια στρατιά ανθρώπων που είναι έτοιμοι να δεχθούν οποιαδήποτε δουλειά τους προσφέρουν οι επιχειρήσεις, προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα εισόδημα οριακά ψηλότερο από το πενιχρό επίδομα. Πράγμα που κάνει ακόμη πιο «εύκαμπτη» την αγορά εργασίας και ανταγωνιστική την οικονομία - ακριβώς όπως απαιτεί η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς.

Νεοφιλελεύθεροι και σοσιαλδημοκράτες

Πέρα όμως από τη διαμάχη μεταξύ νεοφιλελεύθερων και σοσιαφιλελεύθερων και τον τρόπο που μεταφέρεται στη χώρα μας, θα άξιζε να δούμε και το πώς μεταφέρεται η διαμάχη μεταξύ νεοφιλελεύθερων και σοσιαλδημοκρατών/οπαδών της ρεφορμιστικής Αριστεράς στην Ελλάδα. Η διαμάχη μεταξύ νεοφιλελεύθερων και σοσιαλδημοκρατών με αφορμή την κριτική Ανδριανοπούλου στους Chomsky, Galbraith κ.ά. έθεσε εκ νέου το θέμα της σχέσης των αναλύσεων της παραδοσιακής Αριστεράς με τη σημερινή πραγματικότητα. Έτσι, ο γνωστός νεοφιλελεύθερος πολιτικός σε σειρά άρθρων του²⁰⁶ υποστήριξε την άποψη ότι οι σοσιαλδημοκρατικές θέσεις για το χαρακτήρα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς εκφράζουν παρωχημένες ιδεοληψίες που δεν λαμβάνουν υπόψη ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι προϊόν κάποιας συνωμοσίας ανάμεσα σε κυβερνήσεις και μεγάλες επιχειρήσεις αλλά το φυσικό επακόλουθο των τεχνολογικών αλλαγών που χαρακτηρίζουν τη μεταβιομηχανική κοινωνία. Πράγμα που σημαίνει ότι οι θέσεις των σοσιαλδημοκρατών διανοούμενων για μεγαλύτερο κρατικό έλεγχο των αγορών, αν όχι για την επιστροφή σε κάποιο είδος διεθνοποιημένου κεϊνσιανισμού, δεν έχουν σχέση με τη σημερινή οικονομική πραγματικότητα. Ακόμη, παραπέμποντας στο γνωστό γκουρού του νεοφιλελευθερισμού, το Hayek, υποστηρίζει ότι μόνο η ελεύθερη αγορά μπορεί να εξασφαλίσει την ελευθερία επιλογής που αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της ελευθερίας γενικότερα αλλά και απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική αποτελεσματικότητα.

Από την άλλη μεριά γνωστός σοσιαλδημοκράτης οικονομολόγος,²⁰⁷ αφού έβαλε στο ίδιο τσουβάλι τον επαναστατικό μαρξισμό με το μεταρρυθμιστικό κεϊνσιανισμό της σοσιαλδημοκρατίας, κάνει ολοφάνερη την πνευματική φτώχεια της σοσιαλδημοκρατικής διάνοησης, όταν θεωρεί ως «αναγκαιότητα» τη συμφιλίωση της Αριστεράς με την αγορά, και χαρακτηρίζει το μηχανισμό της αγοράς ως ένα «εξαιρετο μηχανισμό για

206. Α. Ανδριανόπουλος, *Ελευθεροτυπία*, 2/7/99 και *Τα Νέα*, 3/7/99.

207. Σπ. Παπασπηλιόπουλος, *Ελευθεροτυπία*, 10/7/99.

τον οικονομικό υπολογισμό και την κατανομή των πόρων (παρά τα "ελαττώματα" του«(!), καταλήγοντας με το γνωστό ευχολόγιο για την ανάγκη αποτροπής της μετατροπής της οικονομίας της αγοράς σε κοινωνία της αγοράς. Τέλος, στο διεθνή σοσιαλδημοκρατικό χώρο δεν λείπουν οι ρομαντικοί που, σε πιο προχωρημένη κατάσταση εθελουφλίας, ονειρεύονται ένα «μοντέρνο κράτος πρόνοιας και κοινωνικής αλληλεγγύης»²⁰⁸ ή βαυκαλίζονται ακόμη με το όνειρο του σοσιαλισμού της αγοράς.²⁰⁹

Κατά τη γνώμη μου, τόσο η νεοφιλελεύθερη όσο και η σοσιαλδημοκρατική θέση είναι ανιστόρητες και κατά συνέπεια έχουν ελάχιστη σχέση με την πραγματικότητα. Έτσι είναι ανιστόρητες οι θέσεις νεοφιλελεύθερων, όπως του Hayek, αλλά και των κλασικών φιλελευθέρων που προηγήθηκαν, οι οποίοι ερμηνεύουν ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού με βάση τις αρχές που χαρακτηρίζουν μια αυτορυθμιζόμενη αγορά, διαστρεβλώνοντας, στην πορεία, τον πραγματικό χαρακτήρα και τις καταβολές του εμπορίου, των αγορών και του χρήματος, καθώς επίσης και της αστικής ζωής. Όλες όμως οι ανθρωπολογικές ή κοινωνιολογικές υποθέσεις που περιέχονται στη φιλοσοφία του οικονομικού φιλελευθερισμού έχουν ανασκευαστεί από την κοινωνική ανθρωπολογία, από τη μελέτη των πρωτόγονων οικονομιών, την ιστορία του πρώιμου πολιτισμού και τη γενική οικονομική ιστορία²¹⁰. Το σύστημα της οικονομίας της αγοράς έχει ιστορία μόλις δυο αιώνων και οι αγορές που προϋπήρχαν ήταν κάτω από αυστηρούς κοινωνικούς έλεγχους, εφόσον το τι, πώς και για ποιον θα παραγόταν κάτι δεν καθοριζόταν, όπως σήμερα, με βάση τις απαιτήσεις μιας απρόσωπης αγοράς η δυναμική της οποίας οδηγεί στη συνεχή ανάπτυξη. Πράγμα που έκανε αδιανόητη την ύπαρξη προβλημάτων όπως η ανεργία και η μαζική καταστροφή του περιβάλλοντος.

Παρόμοια ανιστόρητη είναι η νεοφιλελεύθερη άποψη ότι η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς είναι απλά το αποτέλεσμα τεχνολογικών μεταβολών. Η μεταπολεμική διεθνοποίηση της οικονομίας

208. Βλ. για παράδειγμα, τις απόψεις του P. Glotz που αναφέρονται επιδοκίμαστικά στο βιβλίο του Δ. Μαρκή, *Υπό την σκιάν του Πλάτωνος*, Στάχυ 1997.

209. Τζ. Ρέμερ, *Ένα μέλλον για τον σοσιαλισμό*, Στάχυ, 1995.

210. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., κεφ. 1.

της αγοράς αποτελεί κατά βάση προϊόν «αντικειμενικών» παραγόντων που αναφέρονται στη δυναμική της οικονομίας της αγοράς και, συγκεκριμένα, στην επέκταση της δραστηριότητας των πολυεθνικών επιχειρήσεων και τη συνακόλουθη ανάπτυξη της αγοράς των «ευρωνομισμάτων», όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο. Αυτό δείχνει ότι αντίστοιχα ανιστόρητες είναι οι θέσεις των σοσιαλδημοκρατών σύμφωνα με τις οποίες η διεθνοποίηση και συνακόλουθα ο νεοφιλελευθερισμός αντιπροσωπεύουν απλώς μια ανατρέψιμη αλλαγή πολιτικής, αν όχι το αποτέλεσμα συνωμοσιών των αρχουσων ελίτ, όπως υποστηρίζει ο Chomsky. Τόσο η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς όσο και η νεοφιλελεύθερη συναίνεση (που συνθέτουν τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση), όπως εκφράζεται από τις πολιτικές των νεοφιλελεύθερων (Thatcher, Reagan κ.λπ.) που συνεχίζουν οι σοσιαλφιλελεύθεροι (Blair, Schröder κ.λπ.) αντιπροσωπεύουν δομικές αλλαγές στην οικονομία της αγοράς οι οποίες είναι μη ανατρέψιμες στο πλαίσιο του συστήματος αυτού. Και αυτό διότι, όπως μπορεί να δείξει τόσο η ορθόδοξη όσο και η ριζοσπαστική οικονομική θεωρία, το βασικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τη δυναμική της οικονομίας της αγοράς, ο ανταγωνισμός, αναπόφευκτα οδηγεί στη συγκέντρωση οικονομικής δύναμης, στη δημιουργία τεράστιων εθνικών και αργότερα πολυεθνικών επιχειρήσεων που ελέγχουν την οικονομία της αγοράς. Εάν λοιπόν για ένα μικρό σχετικά τμήμα της ιστορίας της οικονομίας της αγοράς (μέσα δεκαετίας του 1930-μέσα δεκαετίας του 1970), ήταν δυνατή η επιβολή σχετικά αποτελεσματικών κρατικών ελέγχων πάνω στην οικονομία της αγοράς σε εθνικό επίπεδο, η μεταπολεμική ανάπτυξη της διεθνοποίησης έκανε ασύμβατους τους έλεγχους αυτούς με την «αποτελεσματική» λειτουργία της οικονομίας της αγοράς και οδήγησε στην έκλειψή τους. Σήμερα, ο μόνος τρόπος για την αποτελεσματική επιβολή κοινωνικών ελέγχων όπως εκείνους που ονειρεύονται οι σοσιαλδημοκράτες και οι Πράσινοι συνοδοιπόροι τους θα ήταν είτε η επιστροφή σε κάποιο είδος προστατευτισμού σε εθνικό ή ηπειρωτικό επίπεδο είτε η επιβολή ενός διεθνούς κείνσιανισμού. Όμως ο μεν προστατευτισμός είναι ασύμβατος με τη σημερινή διαπλοκή δραστηριοτήτων των πολυεθνικών που ελέγχουν την παγκόσμια οικονομία, ο δε παγκόσμιος κείνσιανισμός (ιδιαίτερα για την επίτευξη οικολογικών στόχων) θα σήμαινε τον περιορι-

σμό της αναπτυξιακής δυναμικής του συστήματος και θα ήταν ασύμβατος με την «αποτελεσματικότητα» που υποτίθεται ότι εξασφαλίζει η αυτουρμιζόμενη αγορά.

Είναι λοιπόν φανερό ότι το σύστημα της οικονομίας της αγοράς που υποστηρίζουν οι νεοφιλελεύθεροι και αγκαλιάζουν οι σοσιαλδημοκράτες κάθε άλλο παρά αποτελεσματικό είναι στην κατανομή των οικονομικών πόρων, όταν σήμερα η συντριπτική πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού είτε δεν καλύπτει ούτε τις βασικές ανάγκες της, είτε ζει σε συνθήκες ανασφάλειας και συνεχούς ποιοτικής υποβάθμισης. Εξίσου αποτυχημένο αποδείχθηκε το σύστημα κεντρικού σχεδιασμού που όχι μόνο δεν εξασφάλιζε την ελευθερία επιλογής αλλά ούτε και υψηλή αποτελεσματικότητα στην ικανοποίηση των αναγκών, ακόμη και των βασικών. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η λύση είναι ν' αγκαλιάσουμε τη Νέα Τάξη, οικονομική και πολιτική, όπως κάνουν σήμερα οι σοσιαλδημοκράτες και οι «Πράσινοι», με βάση ανιστόρητες και ουτοπικές ελπίδες βελτίωσης της οικονομίας της αγοράς «εκ των έσω» και ευχολόγια για την αποτροπή της μετατροπής της οικονομίας της αγοράς σε κοινωνία της αγοράς. Εάν, δηλαδή, τόσο ο συγκεντρωτικός σχεδιασμός όσο και η οικονομία της αγοράς οδηγούν αναπόφευκτα στη συγκέντρωση δύναμης, τότε ούτε ο πρώτος ούτε η δεύτερη μπορούν να παραγάγουν τις ροές πληροφοριών και τα κίνητρα που είναι απαραίτητα για την αποτελεσματική λειτουργία οποιουδήποτε οικονομικού συστήματος.

Επομένως μόνο μέσα από γνήσιες δημοκρατικές διαδικασίες, όπως αυτές που συνεπάγεται μια Περιεκτική Δημοκρατία, είναι δυνατή η αποτελεσματική ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Και αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με μια σύνθεση του δημοκρατικού σχεδιασμού και της ελευθερίας επιλογής, χωρίς να καταφύγουμε σε μια πραγματική αγορά, η οποία αναπόφευκτα θα οδηγούσε σε όλα τα προβλήματα που συνδέονται με το σύστημα της μέσω της αγοράς κατανομής των οικονομικών πόρων. Σε ένα τέτοιο σύστημα το γενικό κριτήριο της κατανομής των οικονομικών πόρων δεν θα ήταν η αποτελεσματικότητα, όπως ορίζεται σήμερα με στενά τεχνοοικονομικά κριτήρια, αλλά μια άλλη αποτελεσματικότητα που θα εξασφάλιζε την πραγματική ικανοποίηση των αναγκών, ιδιαίτερα των βασικών, όλων των πολιτών. Και αυτό θα ήταν από-

λυτα εφικτό σε ένα σύστημα οικονομικής δημοκρατίας, δηλ. ισοκατανομής της οικονομικής δύναμης, που θα ενείχε ένα στοιχείο «αγοράς» (μέσω της δημιουργίας μιας τεχνητής «αγοράς» η οποία θα εξασφάλιζε την πραγματική ελευθερία επιλογής χωρίς να οδηγεί στα προβλήματα που συνδέονται με τις πραγματικές αγορές) και ένα στοιχείο δημοκρατικού σχεδιασμού που θα θεμελιωνόταν στις αποφάσεις των συνελεύσεων των πολιτών.²¹¹

211. Για μια περιγραφή του μοντέλου οικονομικής δημοκρατίας, βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, κεφ. 6.